

On Progressive Aspect in Some Iranian Languages

Esfandiar Taheri¹

Abstract

Some Iranian languages spoken in the shores of the Caspian Sea or their origin was the region, also in Balochi and Bashgardi spoken in southeastern Iran, there is a specific construction for progressive aspect not seen in other Iranian languages. This paper deals with the morphological and syntactic features of the progressive form, the constituents, and their functions; and shows how this construction relates with the most common source of progressive aspect. The results show that the progressive form derives from a locative expression comprised of three basic elements: the main verb in the form of the infinitive, verbal noun, present participle, or imperfect; a copula usually used as enclitic and attached to the other constituents; and a locative adposition express the locative meaning, omitted in some varieties. A fourth element may be seen in some varieties meaning 'in the act of, busy' that originally is a noun form of a postural verb used to denote postural notion in the construction. The meaning of the locative construction which gives rise to the progressive is 'be at doing something'.

Keywords: Aspect, Progressive, Iranian languages, Verb.

1. Introduction

Some Iranian languages spoken in the shores of the Caspian Sea (Talyshi, Gilaki, and Tati) or their origin was the region (Hawrami and Zazaki), also in Balochi and Bashgardi spoken in southeastern Iran, there is a specific construction for progressive aspect formed by the nominal form of the verb, enclitic form of copula and a locative adposition. This paper deals with the morphological and syntactic features of the progressive form, the constituents, and their functions in the given languages; and shows how this construction relates with the most common source of progressive aspect.

1. Assistant Professor of Ancient Iranian Languages, Linguistic Department of University of Isfahan, Isfahan, Iran.

(Corresponding Author: e.taheri@fgn.ui.ac.ir)

2. Theoretical Framework

While tense locates situations in time, usually with reference to the present moment, Aspect is concerned with the internal temporal constituency of the one situation. The progressive aspect is grammatical category that express incomplete action or state in progress at a specific time. It expresses an action as ongoing at reference time and applies typically to dynamic predicates and not to stative ones. Thus the progressive is typically used for actions that require a constant input of energy to be sustained. It is not uncommon to find progressives referred to as durative or continuative in reference grammars (Bybee et al, 1994: 125). The progressive shows a very strong tendency to have periphrastic rather than inflectional expression, this indicates that progressive constructions are relatively young grammaticalizations, and their lexical sources are often transparent (Bybee & Dahl, 1989). Explicitly locative phrases seem to be the most common sources for the progressive aspect. These usually take the form of a copula plus a locative adposition and a nominalized form of the verb. Blansitt (1975) divides sources for progressives into copula and non-copula sources, ignoring the fact that some copulas incorporate location and some do not, as well as the fact that some copula constructions are accompanied by locative adpositions while some are not. The locative notion may be expressed either in the verbal auxiliary employed or in the use of adpositions indicating location. The verbal auxiliary may derive from a specific postural verb, such as 'sit', 'stand', or 'lie' or it may express the notion of being in a location without references to a specific posture but meaning only 'be at', 'stay', or, more specifically, 'live' or 'reside'. The original function of the progressive is to give the location of an agent as in the midst of an activity (Bybee et al, 1994: 134).

3. Methodology

In this paper, after an introduction on aspect and progressive aspect, the morpho-syntactic features of the locative construction is examined, used in some Iranian languages including Gilaki, Talyshi, Southern Tati, Northern Tati, Balochi, Bashgardi, Hawrami, and Zazaki.

4. Result & Discussions

Locative expression for progressive aspect is seen in Gilaki, where the main verb as infinitive followed by an enclitic form of copula suffixed to locative adposition used to form the progressive: *ba tundi koya šuon -dər=i* ? 'where are

you going so fast' Another way that locative meaning may enter into the progressive construction is through the use of the word *kərə* meaning 'doing' plus the main verb form: *kərə xurdən dərə bum* 'I was eating'. Also, in this category are expressions used in Talyshi *čayi čašme kār=in âv karde* 'his eyes are watering (he is tearing)' which consists of the infinitive, the copula plus the word *kār* 'doing'. Another example is southern Tati where the same expressions are used: *az mišim kore raz* 'I am going to the garden', which uses imperfect instead of the infinitive. Northern Tati also shows the same construction but without the adposition. The locative notion is expressed by the copula, like Keringani: *dur kāšte-i-ne* 'I am planting a tree'. It is also used for expected future: *čani sor gāndem kāšte-i-ne* 'next year I will plant wheat'. Hawramai and Zazaki now spoken in the Kurdo-phone regions but their origin is from Caspian shares, show similar construction for progressive, Hawraami: *zārōlake xarikene musāy musā* 'the children are sleeping'. This construction consists of "xarik" 'busy, engaged in' followed by an enclitic copula and a double expression of the main verb in the form of infinitive and imperfect. locative expression for progressive is also seen in Balochi and Bashgardi as an areal feature shares in southeastern Iran. Balochi: *man gušag-ā -un* 'I am speaking', with an infinitive suffixed in *-ag* followed by an enclitic copula and without locative adposition. But also, with the present participle: *ā āngo kār kənān-ynt* 'he is still working'. As we saw in Keringani, some varieties of Balochi use progressive for expected future: *ā begāa gvāzi kənāgā bit* 'he will play tonight'.

5. Conclusions & Suggestions

The results show that the progressive form in the given Iranian languages derives from a locative expression comprised of three basic elements: the main verb in the form of the infinitive, verbal noun, present participle, or imperfect; a copula usually used as enclitic and attached to the other constituents; and a locative adposition express the locative meaning, omitted in some varieties. A fourth element may be seen in some varieties meaning 'in the act of, busy' that originally is a noun form of a postural verb used to denote postural notion in the construction. The meaning of the locative construction which gives rise to the progressive is 'be at doing something'.

Select Bibliography

- Bybee, J., Perkins, R., & Pagliuca, W. 1994. *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect, and Modality in the Languages of the World*. The University of Chicago press.
- Bybee, J.L., & Dahl, Ö. 1989. "The creation of tense and aspect systems in the languages of the world", *Studies in language*, 13-1: 51-103.
- Comrie, B. 1985. *Aspect*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ebert, K. H. 2008. Progressive markers in Germanic languages. In Ö. Dahl (ed.) *Tense and aspect in the languages of Europe*, De Gruyter Mouton, 605-654.
- Jahani, C., & Korn, A. 2009. "Balochi", in G. Windfuhr, (ed), *The Iranian Languages*, 634-692, London: Routledge.
- Rastorgueva, V. S. et al 2012. *The Gilaki Language*, English translation by Ronald Lockwood, Upsala: University of Upsala.
- Rezayati, M. 2007. *The Talyshi Language, a Description of the Central Dialect*. Gilan: Farhang Ilya. [in Persian]
- Todd, T. L. 1985. *A Grammar of Dimili also known as Zaza*, Ann Arbor: Michigan state University, rep. Electronic Publication, 2008.
- Yarshater, E. 1969. *A grammar of southern Tati*, The Hauge, Paris: Mouton.
- Yarshater, E. 2007. "The Tati Dialect of Karingân", in M. Macuch, M. Maggi and S. Sundermann (eds.), *Iranian Languages and Texts from Iran and Turan, Ronald E. Emmerick Memorial Volume*, 443-461, Wiesbaden.

How to cite:

Taheri, E. 2021. "On Progressive Aspect in Some Iranian Languages". *Zaban Farsi va Guyeshhay Irani*, 2(12): 7-28. DOI:10.22124/plid.2022.20687.1564

Copyright:

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to *Zaban Farsi va Guyeshhay Irani (Persian Language and Iranian Dialects)*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original work is properly cited.

درباره ساخت ویژه‌ای برای نمود در جریان در برخی از زبان‌های ایرانی

اسفندیار طاهری

چکیده

در شماری از زبان‌های ایرانی کرانه‌های دریای خزر یا زبان‌هایی که خاستگاه آنها این منطقه بوده‌است، همچنین در بلوچی و بشگردی در جنوب شرقی ایران، ساخت ویژه‌ای برای نمود در جریان وجود دارد که در دیگر زبان‌های ایرانی دیده نمی‌شود. این مقاله به بررسی ساخت صرفی و نحوی در جریان در زبان‌های رایج این مناطق می‌پردازد و بررسی می‌کند که در هر زبان ساخت در جریان از چه سازه‌هایی ساخته شده‌است و هر سازه چه نقشی دارد و این ساخت چگونه با ساخت‌های رایج برای نمود در جریان مرتبط است. یافته‌های این مقاله نشان می‌دهد که این ساخت گونه‌ای ساخت مکانی است که از چند سازه اصلی ساخته می‌شود: نخست فعل اصلی که به شکل مصدر، اسم مصدر، صفت فعلی حال و گاه صرف حال ناکامل است؛ دوم فعل ربطی که به دیگر سازه‌های این ساخت یا به سازه دیگری در جمله پی‌بست می‌شود؛ سوم حرف اضافه‌ای که حالت مکانی را بیان می‌کند که در برخی گونه‌ها این حرف اضافه حذف شده و مفهوم مکانی با فعل ربطی بیان می‌شود. در برخی از زبان‌های بررسی شده سازه چهارمی هم ممکن است افزوده شود و آن اسمی از یک فعل حالتی است که نقش آن ایجاد حالتی است که تداوم یا در جریان بودن فعل را نشان دهد.

واژگان کلیدی: نمود، در جریان، زبان‌های ایرانی، فعل

۱- مقدمه

بیشتر زبان‌های ایرانی نو (گویش‌های ایرانی) نمود درجریان را با حال ناکامل بیان می‌کنند یا ساختی را که در زبان فارسی استفاده می‌شود به کار می‌برند. در دو منطقه جغرافیایی، یکی در کرانه‌های خزر و دیگری در جنوب شرقی ایران ساخت ویژه‌ای برای نمود درجریان وجود دارد که در واقع ساختی مکانی است و به‌عنوان یک ویژگی منطقه‌ای در زبان‌های رایج در این مناطق مشترک است. هدف این مقاله بررسی ویژگی‌های صرفی و نحوی این ساخت است، اینکه از چه سازه‌هایی ساخته شده‌است و هر سازه چه نقشی دارد و این ساخت چگونه با ساخت‌های رایج برای نمود درجریان مرتبط است. داده‌ها بیشتر از منابعی که به توصیف زبان‌های بررسی‌شده پرداخته‌اند، گرفته شده‌اند، اما در مواردی که داده‌ای در دسترس نبوده یا کافی به نظر نرسیده، از داده‌های میدانی استفاده شده‌است. آوانویسی داده‌های میدانی از نگارنده است و آوانویسی دیگر داده‌ها از منابع است. تکواژنویسی (گلاسینگ) جمله‌های نقل شده جز در مورد زازاکی (Todd, 1985) و بلوچی نقل شده از جهانی و کرن^۱ (2009)، از نگارنده است.

۲- چارچوب نظری

نمود از ویژگی‌های دستوری فعل است که چگونگی تداوم زمانی درونی یک حالت را بیان می‌کند. از این جهت با دیگر ویژگی دستوری فعل، یعنی زمان نیز ارتباط دارد. درحالی‌که زمان قرار گرفتن یک وضعیت را در زمان بیان می‌کند، که معمولاً با ارجاع به لحظه حال انجام می‌گیرد، نمود به ارتباط زمان یک وضعیت نسبت به نقطه زمانی وضعیت دیگر نمی‌پردازد، بلکه تداوم زمانی درون یک وضعیت را بیان می‌کند (Comrie, 1985: 5).

درجریان را در دستوره‌های سنتی برای بیان عملی که در حال انجام است تعریف می‌کنند، اما این تعریف نمی‌تواند تفاوت بین در حال انجام بودن و ناتمام بودن^۲ را بیان کند. در زبان‌هایی که ساخت خاصی برای درجریان ندارند یا در جریان اجباراً متمایز نمی‌شود، ساخت‌هایی که هم نمود درجریان و هم نمود ناکامل را بیان می‌کنند، کارکرد گسترده‌ای دارند، مانند فرانسه که در جریان می‌تواند نمود عادت را نیز بیان کند. اما در زبان‌هایی مانند انگلیسی که ساخت خاصی برای درجریان دارند، ساخت درجریان نمی‌تواند برای بیان نمود

1. Jahani & Korn
2. imperfectivity

عادت‌ی به کار رود و برعکس، ساخت عادت‌ی (در انگلیسی با *used to*) نمی‌تواند درجریان را نشان دهد. در چنین زبان‌هایی یک عمل بدون اینکه عادت‌ی باشد، می‌تواند نمود درجریان داشته باشد. با این حال می‌توان گفت در چنین مواردی درجریان با استمرار^۱ برابر باشد، زیرا استمرار خود گونه‌ای از ناکامل بودن است که با نمود عادت‌ی بیان نشده‌است (ibid: 30).

بایبی^۲ و همکاران (1994) نمود درجریان را نشان‌دهندهٔ عملی می‌دانند که در یک زمان خاص در حال انجام است و کاربرد آن را مشخصا برای بیان یک نوع پیشگویی پویا و نه ایستا می‌دانند؛ از این جهت معتقدند نمود درجریان برای رخدادی به کار می‌رود که نیاز به یک انرژی درونی پیوسته دارد که مداوم نگه داشته شود، مانند انگلیسی *Sara is reading*. با این حال چنین حالتی می‌تواند بدون انرژی درونی بیشتر ادامه یابد، مگر آنکه چیزی رخ دهد که به آن پایان دهد؛ از این جهت در انگلیسی نمی‌توان گفت *Sara is knowing answer*. پس عجیب نیست که در برخی زبان‌ها نمود درجریان برای اشاره به تداوم^۳ یا استمرار عمل نیز به کار می‌رود.

در بیشتر زبان‌های جهان نمود درجریان در ترکیب با زمان حال، گذشته و به ندرت آینده ظاهر می‌شود. همانند نمود کامل، نمود درجریان بیشتر به جای ساخت‌های ساخت‌وازی، با ساخت‌های ترکیبی^۴ ساخته می‌شود؛ این امر نشان می‌دهد که ساخت‌های درجریان عموماً ساخت‌های جوانی هستند که در اثر دستوری‌شدگی ایجاد شده‌اند، به‌ویژه که خاستگاه واژگانی این ساخت‌های ترکیبی نیز بیشتر واژه‌هایی با معنای شفاف‌اند (Bybee & Dahl, 1989). بلانسیت^۵ (1975) خاستگاه ساخت‌های درجریان را بر دو دسته می‌داند، یکی ساخت‌هایی که با فعل ربطی^۶ ساخته می‌شوند و دیگری ساخت‌هایی که این فعل را ندارند. وی رایج‌ترین خاستگاه‌های درجریان را عبارت‌های مکانی می‌داند که در آنها فعل ربطی به همراه حرف اضافه‌ای که مکان را نشان می‌دهد در کنار فرم اسمی‌شدهٔ فعل اصلی می‌آیند. شیوهٔ دیگر برای وارد شدن مفهوم مکانی به ساخت درجریان کاربرد فعلی درمعنای «بودن در» یا «قرار داشتن» به همراه فعل اصلی است. دیگر خاستگاه‌های واژگانی ساخت جریان همراه شدن

1. continuousness
2. Bybee
3. durative
4. periphrastic
5. Blansit
6. copula

فعل‌های حالتی^۱ مانند «نشستن» یا «ایستادن» یا فعلی در معنی «نگه داشتن» یا «ادامه دادن» در کنار فعل اصلی است. بایبی و داهل (1989) تقسیم‌بندی دو گانهٔ بلانسیت را برای خاستگاه در جریان نمی‌پسندند و معتقدند این معنا و نه خاستگاه ساخت در جریان است که دگرگونی بعدی آن را مشخص می‌کند، زیرا در برخی ساخت‌ها فعل ربطی با مفهوم مکانی یکی می‌شود و در برخی دیگر چنین نیست؛ در برخی ساخت‌ها فعل ربطی با حرف اضافهٔ مکانی همراه می‌شود و در برخی این‌گونه نیست. این دو معتقدند ساخت‌های در جریان بر پایهٔ عناصر معنایی تشکیل‌دهندهٔ آنها باید دسته‌بندی شوند. بیشتر ساخت‌های در جریان در زبان‌های جهان برگرفته از ساختی هستند که شامل یک عنصر مکانی است. این اشارهٔ مکانی ممکن است در قالب فعل کمکی بیان شود یا با حرف اضافه‌ای که نشان‌دهندهٔ مکان است. فعل کمکی می‌تواند فعل ربطی باشد که در کنار حرف اضافهٔ مکانی بیان‌کنندهٔ مفهوم «بودن در» باشد یا اینکه گونه‌ای فعل حالتی مانند «نشستن»، «ایستادن»، «ماندن» و مانند آن باشد. ساخت فعل اصلی معمولاً اسمی است، یعنی فعل اصلی به صورت اسم فعل، صفت فعلی یا مصدر می‌آید. دربارهٔ خاستگاه ساخت‌های در جریان مسألهٔ مهم میزان اشاره به حالت یا مکان در چنین ساخت‌هایی است (Bybee, Perkins & Pagliuca, 1994).

روند تحول ساخت‌های در جریان از خاستگاه‌های گفته شده موضوعی است که در بررسی نمود در جریان اهمیت دارد. چنان‌که گفته شد عناصری که در ساخت‌های در جریان به کار می‌روند، این کارکرد را دارند که مکان یک کنشگر را در میانهٔ یک کنش بیان می‌کنند. در واقع به نظر می‌رسد چنین کارکردی در ساخت‌های تحول‌یافتهٔ در جریان نیز پایدار شده و همچنان کار می‌کند. دگرگونی معنایی که در روند تحول ساخت‌های در جریان رخ می‌دهد، فرسایش تدریجی معنای اصلی و کامل‌تر این ساخت است. معنای اصلی ساخت در جریان را این‌گونه می‌توان بیان کرد: «فاعلی در میانهٔ انجام دادن چیزی قرار دارد». کارکرد ساخت مکانی در این ساختار این است که مکان فاعل را مشخص می‌کند. پس در آغاز این ساخت برای کنش‌هایی به کار می‌رفت که به طور ضمنی مکان مشخصی را برای کنشگر و کنش در یک ارجاع زمانی بیان می‌کرد. با چنین محتوای معنایی چنین ساخت‌هایی این امکان را می‌یافتند که در بافت‌های بیشتری به کار روند. همچنین نیاز به اینکه فاعل کنشگر باشد نیز گسترش یافت و هم‌زمان کنش‌های به کار رفته در این ساخت چنان گسترش می‌یافتند که

1. postural

هرچه بیشتر حالت در حال انجام را بیان کنند. سرانجام چنین ساختاری معنای «کنش در حال انجام یا حالت در جریان» به خود می‌گرفت (ibid: 133).

درجریان یک مقوله دستوری زمانی است که بر پایه ساخت مکانی شکل گرفته‌است. در روند شکل‌گیری و دگرگونی این نمود پرسش اساسی چگونگی تحول از مفهوم مکانی به معنای زمانی است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که هیچ نشانه‌ای از وجود مرحله‌ای که در آن مفهوم مکانی مستقیماً به مفهوم نمودی تحول یافته باشد وجود ندارد، اما مفهوم زمانی از همان آغاز در ساخت‌های درجریان وجود داشته‌است. از همان زمان که در چنین ساخت‌هایی کنش از نظر فضایی جایابی می‌شد، از نظر زمانی نیز جایابی می‌شد. جالب آن است که در روند دگرگونی این معنای مکانی هست که دست‌خوش فرسایش می‌شود نه معنای زمانی. در واقع دگرگونی انجام‌گرفته از میان رفتن تدریجی معنای مکانی است. این شیوه دگرگونی ارتباط تنگاتنگی با این پدیده دارد که در روند دستوری‌شدگی، یک ساخت به تدریج در بافت‌های گفتاری بیشتر به کار می‌رود. اگر معنای اصلی یک ساخت «بودن در میانه انجام چیزی» است، تنها دگرگونی که می‌تواند بافت کاربردی بیشتری به آن دهد، فرسایش و از میان رفتن معنای محدود مکانی است، که سپس اجازه می‌دهد چنین ساختی در بافت‌های بیشتری به کار رود (ibid: 134).

نمونه شاخص ساخت درجریان را در چارچوبی که در بالا گفته شد، در زبان‌های ژرمنی می‌بینیم. ابرت^۱ (2008) در بررسی درجریان در زبان‌های ژرمنی به وجود دو ساخت برای درجریان در زبان‌های ژرمنی اشاره می‌کند. یکی ساخت فعل حالتی که در هلندی و فریزی دیده می‌شود و درجریان از ترکیب فعل حالتی «نشستن»، حرف اضافه «به» و فعل اصلی به‌صورت مصدر ساخته می‌شود، مانند هلندی *Hij zit de kranl te lezen* «او دارد روزنامه می‌خواند». ساخت دوم که ابرت آن را ساخت حرف اضافه‌ای می‌نامد و در دانمارکی، فریزی، ایسلندی و آلمانی دیده می‌شود، از ترکیب فعل ربطی «هست» به همراه حرف اضافه مکانی «در» و فعل اصلی به‌صورت مصدر ساخته می‌شود، مانند آلمانی *sie ist am kochen* «او دارد می‌پزد»، یا دانمارکی *hun er ved at arbejde* «او دارد کار می‌کند». آنچه در زبان‌های ژرمنی دیده می‌شود با دو خاستگاه اصلی ساخت درجریان مطابقت می‌کند.

1. Ebert

با بررسی چارچوب نظری، در عمل پیشینه پژوهش‌ها در زمینه ساخت در جریان نیز بررسی شد. آنچه پژوهشگران درباره این ساخت در زبان‌های ایرانی انجام داده‌اند، در بررسی این ساخت‌ها در مورد هر زبان در ادامه اشاره خواهد شد. از این جهت نیازی نیست بخش جداگانه‌ای با عنوان پیشینه تحقیق آورده شود.

۳- بحث و بررسی

در چند گروه از زبان‌های ایرانی که در دو منطقه جغرافیایی از ایران واقع شده‌اند، ساخت خاصی برای نمود درجریان وجود دارد که در دیگر زبان‌های ایرانی دیده نمی‌شود. این ساخت خاص درواقع یک ویژگی منطقه‌ای است که در منطقه غرب و جنوب غربی دریای خزر دیده می‌شود؛ در تالشی، گیلکی، مجموعه گویش‌های تاتی شامل هرزنی، کرینگانی، تاتی منطقه خلخال و تاتی جنوبی. به دلیل نبود منابع و داده‌های کافی از وجود چنین ساختی در دیگر گونه‌های تاتی شناختی نداریم، ولی ممکن است داده‌های بیشتر کاربرد آن را در تاتی منطقه رودبار و الموت و نیز تاتی خویین تأیید کند. در جنوب شرق ایران این ساخت در بلوچی و بشگردی دیده می‌شود که در این منطقه نیز یک ویژگی منطقه‌ای محسوب می‌شود که در زبان‌های این منطقه مشترک است. ساخت مشابهی در هورامی و زازاکی دیده می‌شود که با توجه به اینکه خاستگاه این دو زبان در اصل کرانه‌های دریای خزر بوده‌است، یک ویژگی منطقه‌ای مربوط به کرانه‌های خزر می‌تواند محسوب شود. در ادامه چگونگی این ساخت در گونه‌های یاد شده بررسی می‌شود.

۳-۱- گیلکی

در گیلکی نمود در جریان هم در زمان حال و هم در گذشته کاربرد دارد. راستارگویوا^۱ (2012: 144) حال درجریان را در گیلکی زیر عنوان حال معین^۲ آورده‌است و ساخت آن را ترکیب مصدر فعل با صرف فعل ناقص^۳ *dər-* «هست-» می‌داند، مانند *nivištən dərəm* «دارم می‌نویسم»، *kəšən dərəi* «داری می‌گشی». وی کاربرد این فعل را برای بیان عملی می‌داند که در لحظه حال دارد انجام می‌گیرد:

1. Rostargueva
2. present definite
3. defective

1. ba a tundi koya *šuoŋ-dər=i*
 هستی=PREP.در- INF.رفتن کجا تندی این با
 «با این سرعت کجا داری می‌روی؟» (ibid: 145).

2. bidin ki ame=bija *amon-dər=ə*
 هست=PREP.در- INF.آمدن .به سمت=ما چه کسی ببین
 «ببین چه کسی به سمت ما دارد می‌آید.» (ibid).

راستارگویوا (154: 2012) گذشته درجریان را در گیلکی زیر عنوان گذشته معین آورده‌است و ساخت آن را از مصدر فعل اصلی به همراه صرف گذشته ساده فعل کمکی *dubun* «بودن، در درون یافت شدن» می‌داند، مانند *kudən dubum* «داشتم می‌کردم»، *kudən dibi* «داشتی می‌کردی». کاربرد این فعل را برای بیان عملی مستمر می‌داند که در لحظاتی از زمان گذشته انجام گرفته‌است:

3. hato ki fikr *kudən-du=bu* az *pilləkān bijir bamo*
 آمدن پایین پلکان از بود=در- INF.کردن فکر چنان که
 «چنان که داشت فکر می‌کرد، از پلکان پایین آمد.» (ibid: 154).

وی ساخت دیگری را برای گذشته درجریان در گیلکی در نظر می‌گیرد که با مصدر فعل اصلی به همراه صرف گذشته ساده فعل کمکی «بودن» ساخته می‌شود، مانند *kudən dərə bum* «داشتم انجام می‌دادم». راستارگویوا نه به وجود حرف اضافه *dərə* در این ساخت که بین مصدر و فعل کمکی می‌آید، توجه کرده‌است، نه به واژه *kərə* که در همه مثال‌هایی که در قالب جمله آورده‌است، قبل از مصدر می‌آید:

4. *kərə-xurdən-dərə-bum* *zəŋg bəzeidi*
 خوردن-در- INF.خوردن-کار زنگ بودم- PST.3PL.زدن
 «داشتم می‌خوردم که زنگ زدند.» (ibid: 155)

مثال‌های ذکر شده نشان می‌دهد که هر سه ساخت برای بیان نمود درجریان کاربرد دارد. آنچه راستارگویوا فعل‌های کمکی *dər-* و *dubuon* در نظر می‌گیرد، در واقع ترکیبی از حرف اضافه مکانی *də(r)* «در» به همراه فعل ربطی «هست» برای حال درجریان و *buo* «بودن» برای گذشته درجریان است. در نتیجه در هر سه ساخت سه عنصر اصلی دیده می‌شود: مصدر + حرف اضافه مکانی *də(r)* «در» + فعل ربطی. از نظر معنایی چنین ساختی را برای حال

در جریان از فعل «خوردن» می‌توان این گونه معنا کرد: «در خوردن هستم، در خوردن هستی، و...» و برای گذشته در جریان از همین فعل چنین می‌شود: «در خوردن بودم، در خوردن بودی، و...». این ساخت همان ساخت مکانی رایجی است که در بسیاری از زبان‌های جهان برای بیان نمود در جریان استفاده می‌شود، یعنی عبارت‌های مکانی که در آنها فعل ربطی «هست» یا «بودن» به همراه حرف اضافه‌ای که مکان را نشان می‌دهد در کنار فرم مصدری فعل اصلی می‌آیند. در ساخت دومی که برای گذشته در جریان در گلیکی وجود دارد، عنصر چهارمی افزوده می‌شود که حالت در جریان بودن کار را نشان می‌دهد و این گونه معنا می‌شود: «در کار خوردن بودم، در کار خوردن بودی، و...». واژه *kâr* صورت اسمی یک فعل حالتی است و در چنین ساختی برای افزودن حالت انجام گرفتن کار در ساخت در جریان به کار می‌رود. ساخت اخیر در تالشی و برخی گونه‌های تاتی جنوبی هم به کار می‌رود و در بررسی در جریان در این گونه به آن پرداخته خواهد شد. الگوی ساخت در جریان را در گلیکی به شکل زیر می‌توان نشان داد:

فعل ربطی «هست» + *dər* + مصدر: حال در جریان در گلیکی
 فعل ربطی «بودن» + *dərə* + مصدر + *[kərə]*: گذشته در جریان در گلیکی

۲-۲- تالشی

تالشی نمود در جریان را هم در زمان حال و هم در زمان گذشته دارد. رضایتی (۱۳۸۶: ۸۸) ساخت حال در جریان را با افزودن افزونه استمرار *kâ(r)* و شناسه ثانویه و مصدر فعل اصلی می‌داند، مانند «دارم می‌روم»، *kâr-ima še* «داری می‌روی». آنچه رضایتی شناسه ثانویه می‌نامد، در واقع صورت واژه‌بستی فعل ربطی «هست» است که به ادات *kâr* یا *kâ* افزوده می‌شود:

5. *čayi* *čašme* *kâr=in* *âv* *karde*
 او.GEN.SG چشم.DIR.PL هستند=کار آب کردن.INF
 «چشمان او دارند آب می‌ریزند.» (همان: ۱۳۵)
6. *ba əştan* *kâ=š* *kâ* *vâte*
 به خود هستی=کار در.POST گفتن.INF
 «از خودت داری می‌گویی.» (همان: ۱۱۴)

چنان‌که در مثال‌های بالا دیده می‌شود در ساخت حال درجریان در تالشی دو عنصر اصلی فعل ربطی «هست» و فعل اصلی به‌صورت مصدر دیده می‌شود، به همراه عنصر دیگری که ادات *kâ* یا *kâr* است و در گیلکی هم وجود دارد و برای نشان دادن حالت انجام کار به کار می‌رود. حرف اضافه مکانی که بیان‌کننده حالت مکانی باشد، در مثال ۶ به کار رفته‌است، اما در مثال ۵ دیده نمی‌شود. چنان‌که بایبی و داهل (1989) اشاره کرده‌اند، در برخی ساخت‌های در جریان فعل ربطی با مفهوم مکانی یکی می‌شود و حرف اضافه مکانی دیده نمی‌شود. در مورد تالشی که نظام دوگانه حالت دارد، انتظار می‌رود *kâr* حالت غیرمستقیم داشته باشد، اما داده‌ها چنین چیزی را نشان نمی‌دهد و این ادات پایانه حالت غیرمستقیم ندارد. در هر صورت ساخت حال درجریان در تالشی سه جزء دارد: مصدر، ادات *kâr* که بی‌فاصله یا بافاصله قبل از مصدر می‌آید، و صورت واژه‌بستی فعل ربطی «هست» که معمولاً به ادات *kâr* پی‌بست می‌شود. به این ترتیب ترجمه واژه‌بسته فعل درجریان در مثال‌های بالا چنین است: «چشمان او در کار آب کردن هستند»، «خودت در کار گفتن هستی».

گذشته درجریان در تالشی با ادات *kâr(r)*، صرف گذشته ساده فعل ربطی *be* «بودن» و فعل اصلی به‌صورت مصدر ساخته می‌شود، مانند *kâr(r) bim še* «داشتم می‌رفتم»، *kâr(r) biš še* «داشتی می‌رفتی» (رضایتی، ۱۳۸۶: ۸۳). این فعل برای بیان عملی که در یک دوره زمانی در گذشته در جریان بوده‌است به کار می‌رود:

7. *hayvun xət -ba kâr -ba nəšəl karde*
 INF. کردن نشخوار بود- کار بود- PTCP. خفته حیوان
 «حیوان خوابیده بود و داشت نشخوار می‌کرد.» (همان: ۱۳۵)

همان ساختی که حال درجریان در تالشی دارد در گذشته درجریان نیز دیده می‌شود، تنها صورت گذشته فعل ربطی به کار می‌رود. یعنی فعل گذشته درجریان در جمله بالا در اصل به این صورت باید تعبیر شود: «حیوان خوابیده بود و در کار نشخوار کردن بود». پس به‌طور کلی ساخت درجریان را در تالشی به شکل زیر می‌توان نشان داد:

مصدر + [فعل ربطی «هست» =] + *kâr* + [فعل ربطی «هست» =]: حال درجریان در تالشی
 مصدر + فعل ربطی «بودن» + *kâr*: گذشته درجریان در تالشی

۳-۳- تاتی جنوبی

داده‌ها نشان می‌دهد ساخت درجریان مشابهی در بیشتر گونه‌های تاتی رایج در جنوب قزوین و اطراف خلخال وجود دارد. یارشاطر (1959 & 1960) به وجود این ساخت برای حال درجریان در کجلی و شالی از تاتی منطقه خلخال اشاره می‌کند که با صرف حال ناکامل فعل اصلی و ادات kore در کجلی و kerâ در شالی ساخته می‌شود، مانند کجلی:

8. az *mišim -kore* raz
 باغ OBL.کار- PRS.IMPF.رفتن DIR.من
 «من دارم به باغ می‌روم.» (Yarshater, 1960)

شالی:

9. az *kerâ -pajem*
 DIR.من کار PRS.IMPF.پختن- کار DIR.من
 «من دارم غذا می‌پزم.» (ibid, 1969)

یارشاطر داده‌هایی بیشتر برای بررسی دقیق‌تر این ساخت ندارد. اما برپایه این نمونه‌ها می‌توان گفت به جای مصدر از صرف حال ناکامل فعل اصلی استفاده شده‌است، به همین دلیل با به کار رفتن شناسه، فعل ربطی دیگر کاربرد ندارد. شاید زیر تأثیر ساخت حال ناکامل چنین تغییری ایجاد شده باشد و برای ایجاد تمایز ادات kore و kerâ به‌عنوان نشانه حالت درجریان به ساخت حال ناکامل افزوده شده باشد. از سوی دیگر ادات kore و kerâ بدون حرف اضافه مکانی به کار می‌روند. احتمالاً به این دلیل که این دو واژه در حالت غیرمستقیم هستند که می‌تواند برای نشان دادن مکان نیز استفاده شود. kore به روشنی پایانه حالت غیرمستقیم مفرد را دارد که در کجلی e- است، اما در وجود چنین پایانه‌ای در شالی تردید است، زیرا در شالی نیز پایانه غیرمستقیم مفرد e- است. اما یارشاطر همان‌جا اشاره می‌کند که در برخی موارد پایانه a- به‌عنوان پایانه مکانی به پایان واژه افزوده می‌شود. از سوی دیگر جایگاه نحوی kore و kerâ که در یکی پیش از فعل و در دیگری بعد از فعل قرار می‌گیرد، باید به دلیل نبود حرف اضافه و استفاده از پایانه حالت برای نشان دادن مفهوم مکانی باشد که اجازه می‌دهد از نظر جایگاه نحوی آزادانه‌تر عمل کنند. در هر صورت بررسی دقیق‌تر این موضوع نیاز به داده‌های بیشتری دارد.

در گونه‌اشتهاردی و چالی از تاتی جنوبی نیز همین ساخت درجریان دیده می‌شود. در اشتهااردی حال درجریان با صرف حال ناکامل فعل اصلی و صورت صرفی ترکیبی به صورت *kârdar-ima* ساخته می‌شود، مانند *mi-vazem kârdar-ima* «دارم می‌دوم»، *mi-kowe kârdar-a* «دارد می‌افتد» (Yarshater, 1969: 225). همان‌طور که یارشاطر در پانویس همان صفحه حدس زده‌است و در بررسی ساخت درجریان در تالشی و گیلکی گفته شد، ترکیبی که در این ساخت به کار می‌رود، باید به شکل *kâr-dar-ima* تفکیک شود که از سه جزء *kâr*، حرف اضافه مکانی *dar* «در»، و صورت واژه‌بست فعل ربطی «هست» تشکیل شده‌است و شبیه ساختی است که در تالشی دیده می‌شود، تنها به جای مصدر از صرف حال ناکامل استفاده می‌شود.

در چالی حال درجریان با فعل اصلی به صورت مصدر یا اسم مصدر، حرف اضافه مکانی *u*

«در» و فعل ربطی «هست» ساخته می‌شود، مانند مثال‌های زیر:

10. *ešta tete xordan-u-ind*
 هستند-ADP-در-INF-خورن PL.OBL دختر GEN.SG تو.
 «دختران تو دارند غذا می‌خورند.» (ibid)

11. *Hasane teta zâymon-u-ya*
 هست-ADP-در-VB.NOUN زاییدن DIR.SG.F دختر OBL.SG حسن
 «دختر حسن دارد می‌زاید (زایمان می‌کند).» (ibid)

ویژگی خاص این ساخت یکی این است که افزون‌بر مصدر با اسم مصدر نیز ساخته می‌شود، و دیگر اینکه از حرف اضافه مکانی متفاوتی استفاده می‌کند. اما همچنان سه عنصر اصلی ساخت در جریان یعنی فعل ربطی «هست»، حرف اضافه‌ای که مکان را نشان دهد، و فعل اصلی به صورت مصدر یا اسم مصدر را دارد. فعل‌هایی که در دو مثال بالا وجود دارند در اصل این‌گونه معنا می‌شوند: «دختران تو در غذا خوردن هستند»، «دختر حسن در زاییدن است». پس الگوی ساخت درجریان را در تاتی جنوبی به شکل زیر می‌توان نشان داد:
 فعل واژه‌بستی «هست» + حرف اضافه مکانی + مصدر / اسم مصدر: حال درجریان در تاتی جنوبی

۳-۴- تاتی شمالی (کرینگانی، کلاسوری و هرزنی)

تاتی شمالی شامل سه گونه‌است که در سه روستا (به ترتیب کرینگان، کلاسور، گلین قیه) در آذربایجان شرقی صحبت می‌شوند و هر سه از گونه‌های در خطر زبان‌های ایرانی هستند.

داده‌های کرینگانی و کلاسوری وجود ساخت در جریان را در هر دو نشان می‌دهند. داده‌های میدانی نگارنده از هرزنی نیز ساخت مشابهی را در این گونه نشان می‌دهد. در کرینگانی حال در جریان وجود دارد که با اسم فعل^۱ و گونهٔ واژه‌بستی فعل ربطی «هست» ساخته می‌شود که معمولاً به اسم فعل پی‌بست می‌شود، اما پیش از اسم فعل نیز می‌آید و به واژه‌های دیگر پی‌بست می‌شود (Yarshater, 2007).

12. dur *kāšte-i-ne*
 هستم-GER-OBL. کاشتن درخت
 «دارم درخت می‌کارم.» (ibid)

13. *pā=n āstā kušte*
 GER.OBL? خوردن استخوان هست=سگ
 «سگ دارد استخوان می‌خورد.» (ibid)

ساخت مشابهی برای حال در جریان در کلاسوری دیده می‌شود، که با اسم مصدر و صورت واژه‌بستی فعل ربطی و بدون حرف اضافهٔ مکانی ساخته می‌شود:

14. *gāndem=em kuste*
 هستم=گندم GER. کوبیدن
 «دارم گندم می‌کوبم (در کوفتن گندم هستم).» (ibid: 2005)

15. *Zeynab! če=š gode*
 GER. کردن 3SG=چه زینب
 «زینب! داری چکار می‌کنی؟» (ibid)

در ساخت در جریان در هر دو گونه، دو عنصر اصلی ساخت در جریان یعنی فعل اصلی به صورت اسم مصدر و فعل ربطی به صورت واژه‌بست دیده می‌شود، اما حرف اضافه‌ای که حالت مکانی را نشان دهد، وجود ندارد. چنین چیزی می‌تواند وجود داشته باشد زیرا چنان‌که در تالشی دیدیم و بایبی و داهل (1989) اشاره کرده‌اند مفهوم مکانی و فعل ربطی می‌تواند با هم یکی شود. از سوی دیگر در مثال ۱۲ واکهٔ -i- بین اسم مصدر و فعل واژه‌بست دیده می‌شود که یارشاطر توضیحی دربارهٔ آن نداده‌است، اما این واکه در همهٔ مثال‌های وی که فعل

1. gerund

ربطی به اسم مصدر پی‌بست شده‌است، دیده می‌شود. این واکه می‌تواند پایانه حالت غیرمستقیم مفرد باشد که اسم مصدر به جای گرفتن حرف اضافه مکانی، حالت غیرمستقیم می‌گیرد. یارشاطر پایانه حالت غیرمستقیم مفرد را -ه می‌داند که بعد از واژه‌های پایان‌یافته به واکه به i- تبدیل می‌شود. اما اینکه چرا در مورد اسم مصدرهایی که فعل واژه‌بستی نمی‌گیرند دیده نمی‌شود، می‌توان گفت در این موارد پایانه -ه با واکه پایانی اسم مصدر ادغام می‌شود. از سوی دیگر داده‌هایی که نگارنده از کرینگانی گردآوری کرده‌است، نشان می‌دهد که در این گونه حرف اضافه مکانی هم کاربرد دارد:

16. *herdân-an da hete*
 GER.خفتن ADP.در PL=هستند بیچه
 «بیچه‌ها دارند می‌خوابند.» (داده‌های میدانی نگارنده)

داده‌های یارشاطر مربوط به دهه ۱۹۷۰ میلادی است، در حالی که نگارنده داده‌ها را در سال ۱۳۹۸ از روستای کرینگان گرد آورده‌است. مشخص نیست این تفاوت ناشی از فاصله زمانی بین داده‌هاست یا تفاوت در گویشوران. ساخت حال درجریان را در کرینگانی و کلاسوری به دو شکل زیر می‌توان نشان داد:

فعل ربطی «هست» + [حرف اضافه مکانی] +/- OBL. اسم مصدر: حال درجریان در کرینگانی
 OBL. اسم مصدر + [حرف اضافه مکانی] +/- فعل ربطی «هست» =: حال درجریان در کلاسوری

یارشاطر (۲۰۰۷) یکی از کارکردهای حال درجریان در کرینگانی را کاربرد آن برای بیان آینده می‌داند، این در حالی است که ساخت ویژه‌ای برای بیان آینده در کرینگانی وجود دارد. وی نمونه‌های زیر را برای چنین کاربردی مثال می‌آورد:

17. *čani sor gāndem kāšte-i-ne*
 بعد سال گندم کاشتن GER-OBL.
 «سال بعد گندم خواهم کاشت.» (ibid)

18. *te sabā čē kār karde-i-še*
 تو فردا چه کار کردی GER-OBL.
 «تو فردا چه کار خواهی کرد؟» (ibid)

کاربرد حال در جریان در بیان آینده را در بلوچی نیز می‌بینیم. آنچه در کرینگانی می‌بینیم، به نام آینده مورد انتظار^۱ یا آینده برنامه‌ریزی‌شده^۲ شناخته می‌شود و به رخدادی اشاره می‌کند که انتظار می‌رود در آینده نزدیک رخ دهد، یا عملی که برنامه‌ریزی‌شده تا در آینده نزدیک انجام بگیرد. بابیی و همکاران (1994: 250) معتقدند چنین آینده‌ای معمولاً با حال یا حال در جریان بیان می‌شود و مفهوم مورد انتظار بودن یا برنامه‌ریزی‌شدن را عناصر واژگانی آینده که رخداد را در آینده قرار می‌دهند، ایجاد می‌کنند. کامری (1985: 118) در بررسی کاربرد زمان حال در بیان آینده در انگلیسی، وجود واژه‌های زمانی را برای کارکرد آینده مورد انتظار کافی نمی‌داند و معتقد است زمان حال وقتی در معنای آینده به کار می‌رود که به یک کنش یا رخداد برنامه‌ریزی‌شده اشاره کند. در هر صورت می‌توان گفت ترکیبی از مفهوم برنامه‌ریزی به همراه توصیفگر زمانی می‌توانند کارکرد زمان حال در بیان آینده را ایجاد کنند. مرتضوی (۱۳۴۱ و ۱۳۴۲) در مقاله مفصلی که درباره فعل در هرزنی نوشته، اشاره‌ای به وجود ساخت خاصی برای نمود در جریان یا مستمر در هرزنی نکرده‌است. اما داده‌های نگارنده از تنها سخنگوی بازمانده از هرزنی نشان می‌دهد ساختی برای حال در جریان در این زبان وجود دارد. این داده‌ها نشان می‌دهد در هرزنی حال در جریان با مصدر فعل اصلی، حرف اضافه مکانی d(e) «در» که میان بست می‌شود، و صورت واژه‌بستی فعل ربطی «هست» که پی‌بست می‌شود ساخته می‌شود:

19. hortoy *hete-d-on*
 هستند-ADP.در-GER.خفتن PL.بچه
 «بچه‌ها دارند می‌خوابند.» (داده‌های میدانی نگارنده)
20. čonda *šen-de-ror*
 هستید-ADP.در-GER.رفتن کجا
 «کجا دارید می‌روید؟» (داده‌های میدانی نگارنده)

این ساخت با داده‌های نگارنده از کرینگانی و آنچه در دیگر گونه‌های تاتی وجود دارد، مطابقت می‌کند و همان عناصر اصلی در جریان یعنی فعل اصلی به صورت مصدر، حرف اضافه مکانی و فعل ربطی را دارد. پس الگوی این ساخت در هرزنی را این گونه می‌توان نشان داد:
 فعل ربطی + حرف اضافه مکانی + مصدر: حال در جریان در هرزنی

1. expected future
 2. scheduled future

سبزه‌علی‌پور (۱۳۸۹: ۷۶، ۸۱) هم به وجود ساختی برای نمود درجریان در تاتی رودبار اشاره می‌کند که با حرف اضافه مکانی *da* «در»، ادات *kārə* به همراه صرف حال اخباری یا گذشته ساده فعل اصلی ساخته می‌شود، مانند *da kārə nəvisom* «دارم می‌نویسم»، *da kārə nevištom* «داشتم می‌نوشتم». ویژگی خاص این ساخت این است که حرف اضافه به صورت پیش‌اضافه است، بر خلاف تالشی و گیلکی که پس‌اضافه است، دیگر اینکه مانند شالی به جای مصدر یا اسم مصدر، از صرف حال ناکامل فعل استفاده می‌شود. داده‌های سبزه‌علی‌پور مثالی به صورت جمله ندارد که بتوان ویژگی‌های نحوی این ساخت را بررسی کرد.

۳-۵- بلوچی

برخی از گونه‌های بلوچی ساختی برای نمود درجریان در زمان حال و گذشته دارند که با مصدر فعل اصلی پایان‌یافته به پسوند */-ag/* در حالت غیرمستقیم و فعل ربطی «هست» ساخته می‌شود:

21. *man gušag-ā-un*
 هستم- INF-OBL. گفتن من
 «من دارم می‌گویم.» (Jahani & Korn, 2009)

22. *man gušag-ā-itō*
 بودم- INF-OBL. گفتن من
 «من داشتم می‌گفتم.» (ibid)

ساخت درجریان در بلوچی دو عنصر اصلی یعنی فعل اصلی به صورت مصدر و فعل کمکی را دارد، اما حرف اضافه مکانی ندارد. نبود حرف اضافه مکانی با حالت غیرمستقیم جبران شده است، زیرا بلوچی حالت دوگانه مستقیم و غیرمستقیم دارد و حالت غیرمستقیم برای بیان حالت دری نیز به کار می‌رود. ساخت دیگری برای نمود درجریان در بلوچی جنوب غربی پاکستان وجود دارد که همانند ساخت بالاست، اما به جای مصدر با صفت فعلی حال^۱ ساخته می‌شود:

23. *wāja Pančkuš bi harā swār rawān-at*
 بود- PRS.PTCP. روان سوار OBL. خر به پنجگش (نام خاص) خواجه
 «خواجه پنجگش سوار بر خر داشت می‌رفت.» (ibid)

1. present participle

24. ā əngo kār *kənān-ynt*
 او.DIR هنوز کار هست-PRS.PTCP.کنان

«او هنوز دارد کار می‌کند.» (Baker & Mengal, 1969: 237)

به کار رفتن صفت فعلی حال به جای مصدر یا اسم مصدر در ساخت درجریان رایج است، هرچند به نظر می‌رسد در زبان‌های ایرانی تازگی دارد و تنها در این گونه از بلوچی دیده می‌شود. برخی ایران‌شناسان معتقدند ستاک گذشته‌ای که در تالشی و برخی گونه‌های تاتی مبنای ساخت فعل حال ناکامل قرا می‌گیرد و مختوم به *-d* است، همچنین میانوند *-en-* در هورامی و زازاکی که نشانه نمود ناکامل در گونه‌ای ستاک حال است، بازمانده صفت فعلی حال دوره کهن تر هستند که در ایرانی باستان با پسوند *-ant* ساخته می‌شد (Paul, 1998). در ادامه در بررسی ساخت درجریان در هورامی و زازاکی بار دیگر به این موضوع بازخواهیم گشت، تنها از این جهت اشاره شد که گویا کاربرد صفت فعلی حال برای بیان نمود درجریان یا نمود ناکامل پیشینه‌ای در زبان‌های ایرانی داشته‌است. در هر صورت ساخت درجریان را در بلوچی به شکل زیر می‌توان نشان داد:

فعل ربطی + (حالت غیرمستقیم) صفت فعلی حال / مصدر: در جریان در بلوچی

همانند آنچه در کرینگانی گفته شد، در برخی گونه‌های بلوچی حال درجریان برای بیان آینده مورد انتظار یا برنامه‌ریزی شده به کار می‌رود. در این کارکرد، بعد از فعل اصلی به صورت مصدر، صرف حال اخباری فعل ربطی «بودن» می‌آید:

25. *təw* *ymšəpi* *vanəgā -bey*
 تو.DIR امشب باشی - INF.OBL.خواندن

«تو امشب خواهی خواند؟» (Baker & Mengal, 1969: 235)

26. *ā* *begəa* *gvāzi* *kənəgā -bit*
 او.DIR شب هنگام بازی کردن - INF.OBL.باشد

«او شامگاه بازی خواهد کرد؟» (همان‌جا)

باکر و منگال کاربرد این فعل را برای بیان عملی می‌دانند که تا زمان آینده تداوم داشته‌است. اما کاربرد این ساخت از نوع آینده انتظاری است و برای بیان عملی به کار می‌رود که انتظار می‌رود در آینده در حال انجام باشد و نمونه دیگر آن در کرینگانی هم دیده می‌شود.

۳-۶- بشگردی

بشگردی گونه‌های متعددی دارد که در گستره وسیعی در شمال و شرق استان هرمزگان، غرب استان سیستان و بلوچستان و جنوب استان کرمان صحبت می‌شود. متأسفانه داده‌های اندکی از این گونه‌ها در دسترس است و بیشتر گونه‌های بشگردی توصیف نشده یا حتی ناشناخته‌اند. اندک داده‌های منتشرشده از برخی از گونه‌های بشگردی نشان می‌دهد ساختی مشابه آنچه بررسی شد، برای نمود درجریان دارند. برای مثال در گونه رودباری که در منطقه رودبارزمین در جنوب کرمان صحبت می‌شود، حال درجریان با مصدر و فعل ربطی «هست» که به آن پی‌بست می‌شود، ساخته می‌شود. قبل از مصدر پیشوند a- می‌آید که باید نشانه نمود ناکامل باشد که در ساخت حال و گذشته ناکامل نیز به کار می‌رود، اما شاید حرف اضافه a «به، بر» باشد که در این گونه کاربرد دارد، مانند a-kowten-om «دارم می‌افتم»، a-gesten-ie «دارید می‌اندازید» (مطلبی، ۱۳۸۵: ۱۱۲). مشابه همین ساخت را مطلبی و عباسی دمشهری (۱۳۸۹) برای بشگردی گونه مینابی اشاره کرده‌اند، مانند a-x^warden-om «دارم می‌خورم»، افزون بر اینکه به ساخت گذشته درجریان نیز اشاره کرده‌اند که با ستاگ گذشته (که باید در اصل مصدر مرخم باشد) و فعل ربطی «بودن» ساخته می‌شود: a-nešt-arom «داشتم می‌نشستم». متأسفانه هر دو منبع مثالی در قالب جمله نداده‌اند که بتوان ساخت نحوی درجریان را در این گونه‌ها بررسی کرد. تنها در متن‌های پیوست مربوط به گونه رودباری مثال زیر یافت شده‌است:

27. â se nafar ke ey dur a-yahten=en
 هستند=INF. آمدن-IMPF دور از که نفر سه آن

«آن سه نفر که از دور دارند می‌آیند.» (مطلبی، ۱۳۸۵: ۲۴۲)

این ساخت فعل اصلی را به صورت مصدر دارد و فعل ربطی هم گونه واژه‌بست «هست» است که به مصدر پی‌بست می‌شود. اما حرف اضافه مکانی ندارد. این از جمله ساخت‌هایی است که مفهوم مکانی با فعل ربطی یکی شده‌است. یعنی فعل ربطی مفهوم مکانی را نیز بیان می‌کند و فعل جمله بالا می‌تواند این گونه معنا شود: «در آمدن هستند». وند a- به عنوان نشانه نمود ناکامل به این ساخت افزوده شده‌است.

۳-۷- هورامی و زازاکی

هورامی و زازاکی گونه‌هایی هستند که از نظر جغرافیایی در مناطق کردزبان غرب ایران و شرق ترکیه صحبت می‌شوند، اما از دیرباز ایران‌شناسان به شباهت این دو زبان با زبان‌های کرانه دریای خزر مانند تالشی و تاتی اشاره کرده‌اند و به خوبی نشان داده‌اند خاستگاه این دو زبان در اصل مناطق جنوبی دریای خزر بوده‌است که سپس در دوره‌های بعد به مناطق کنونی مهاجرت کرده‌اند (MacKenzie, 1987; Asatrian, 1995). این دو زبان نیز ساخت مشابهی با زبان‌های بررسی‌شده بالا برای نمود در جریان دارند، که هم نمونه دیگری از همانندی این دو گونه با زبان‌های کرانه خزر است، هم نشان می‌دهد این ساخت از ویژگیهای زبان‌های کرانه خزر بوده‌است.

در منابعی که به توصیف دستور هورامی پرداخته‌اند (مانند مکنزی، ۱۹۶۶) اشاره‌ای به وجود ساختی برای نمود در جریان نشده‌است، اما داده‌های میدانی نگارنده نشان می‌دهد که چنین ساختی در هورامی وجود دارد؛ هم در زمان حال و هم گذشته. حال در جریان با ادات *xarik* «در حال انجام، مشغول» (MacKenzie, 1966: 113)، گونه واژه‌بست فعل ربطی «هست» که به *xarik* پی‌بست می‌شود، و مصدر فعل اصلی که مصدر مرخم و مختوم به *-āy* است ساخته می‌شود. بعد از مصدر هم صرف حال ناکامل فعل اصلی هم می‌آید. مصدر ممکن است حذف شود و فعل اصلی تنها با صرف حال ناکامل بیاید:

28. *zārōla-ke xarik=ene -m-usāy -musā*
 خوابیدن-PRS.IMP.3PL - خوابیدن-INF - هستند=مشغول DEF.PL - بچه
 «بچه‌ها دارند می‌خوابند.» (داده‌های میدانی نگارنده)

29. *xarik=ani čēž mi-wari*
 خوردن-PRS.2SG - چه هستی=مشغول
 «داری چه می‌خوری؟» (داده‌های میدانی نگارنده)

مشابه همین ساخت برای گذشته در جریان هم به کار می‌رود، تنها به جای فعل ربطی «هست»، از صرف گذشته ناکامل فعل ربطی «بودن» استفاده می‌شود:

30. *xarik-ebene -luāy -luene*
 رفتن-IMP. PST.1SG - رفتن-INF - بودم=مشغول
 «داشتم می‌رفتم.» (داده‌های میدانی نگارنده)

31. *xarik-ebenme nān warenme*

بودیم-مشغول غذا خوردن.PST.IMPF.1PL

«داشتیم غذا می خوردیم.» (داده‌های میدانی نگارنده)

شاید بتوان جمله‌های بالا را این‌گونه واژه‌واژ ترجمه کرد: «بچه‌ها درحالی که مشغول خوابیدن هستند، می‌خوابند»، «مشغول هستی چه می‌خوری؟» یا در مورد گذشته درجریان: «مشغول رفتن بودم که می‌رفتم»، «مشغول بودم غذا می‌خوردم». از نظر ساخت، درجریان در هورامی دو عنصر اصلی ساخت درجریان یعنی فعل اصلی به صورت مصدر یا حال ناکامل را دارد، اما حرف اضافه مکانی ندارد، و مصدر هم در حالت غیرمستقیم به کار نرفته است. در این صورت آیا می‌توان این ساخت را هم از نوع عبارت‌های مکانی دانست که در دیگر زبان‌های بررسی شده در بالا دیده می‌شود؟ چنان‌که گفته شد ساخت مکانی می‌تواند با فعل ربطی یکی شود، چنان‌که در بشگردی نیز چنین است. از سوی دیگر آمدن واژه *xarik* «در حال انجام» قبل از فعل ربطی نبود ساخت مکانی را جبران می‌کند و صفتی از یک فعل حالتی است که حالت کنش در حال انجام را بیان می‌کند. در ساخت‌هایی که مصدر وجود ندارد و حال یا گذشته ناکامل به کار می‌رود، گذشته ناکامل از روی ستاک حالی ساخته می‌شود که پسوند *-en* دارد و از نظر تاریخی بازمانده صفت فعلی حال هستند که در ایرانی باستان با پسوند *-ant* ساخته می‌شد. یعنی *war-en-* بازمانده از ایرانی باستان **hwar-ant-* «خوران» است. پاول (1998) وجود چنین ستاکی را در هورامی و زازاکی و نیز زبان‌های کرانه خزر راهکاری برای بیان نمود ناکامل در این زبان‌ها می‌داند و معتقد است در مواردی که وند نمود ناکامل وجود ندارد یا به کار نمی‌رود، از این ستاک استفاده می‌شود. از این جهت می‌توان ساخت درجریان را در هورامی از همان نوعی دانست که در دیگر زبان‌های بررسی شده دیده می‌شود. در زازاکی حال درجریان با فعل ربطی «هست» که به فاعل جمله پی‌بست می‌شود و صرف حال ناکامل فعل اصلی ساخته می‌شود:

32. *o=yo şami virazeno*

درست کردن شام هست=او.PRS.IMPF.3SG

«او دارد شام درست می‌کند؟» (Todd, 1985: 101)

33. *Bêrivan=a goşt=ê bizer wəna*

هست=بریوان EZ=گوشت bizer خوردن.PRS.3SG.FEM

«بریوان (نام خاص) دارد گوشت بز می‌خورد.» (ibid)

این ساخت شبیه ساختی است که در هورامی است و به جای مصدر حال ناکامل فعل اصلی به کار می‌رود و هر دو عنصری که مفهوم مکانی را نشان دهد ندارند. اما هورامی ستاکی که حال ناکامل با آن ساخته می‌شود پسوند *-en* دارد و بازمانده صفت فعلی حال دوره کهن‌تر است. مفهوم اصلی نمود در جریان در این ساخت در خاستگاه ستاک حالی است که در اصل صفت فعلی حال بوده‌است و آنچه اکنون به‌عنوان شناسه به این ستاک افزوده می‌شود، در اصل گونه‌ی واژه‌بستی فعل ربطی هست بوده، با توجه به اینکه در زازاکی شناسه‌های فعلی با گونه‌ی واژه‌بست فعل ربطی «هست» صورت یکسانی دارند (Todd, 1985: 58). در این صورت می‌توان گفت معنای فعل‌های جمله بالا چنین بوده‌است: «شام خوران است (در حال خوردن شام است)»، «گوشت خوران است (در حال خوردن گوشت است)». مفهوم مکانی نیز با فعل ربطی بیان می‌شود و این را در برخی دیگر از زبان‌های ایرانی نیز دیدیم. ساخت در جریانی که با صفت فعلی حال و فعل ربطی ساخته می‌شود و نمونه آن در بلوچی هم دیده می‌شود، در واقع شبیه حال در جریان در انگلیسی است، مثلاً در جمله *he is eating dinner*، که *eating* صفت فعلی حال و *is* فعل ربطی است.

۴- نتیجه‌گیری

گونه‌ای ساخت مکانی برای بیان نمود در جریان در گروهی از زبان‌های ایرانی دیده می‌شود که در دو منطقه جغرافیایی ایران صحبت می‌شوند: کرانه‌های جنوبی و غربی دریای خزر در تالشی، گیلکی و گونه‌های مختلف تاتی رایج در جنوب قزوین، خلخال و آذربایجان شرقی، همچنین در هورامی و زازاکی که با اینکه اکنون خارج از این منطقه‌اند، اما خاستگاه آنها کرانه‌های دریای خزر بوده‌است. منطقه دیگر در جنوب شرقی ایران است که این ساخت ویژگی مشترکی است که بین بلوچی و بشگردی وجود دارد. از این جهت این ساخت ویژگی منطقه‌ای است که در زبان‌های یادشده مشترک است.

این ساخت در جریان گونه‌ای ساخت مکانی است که به‌عنوان رایج‌ترین ساخت برای نمود در جریان در بسیاری از زبان‌های جهان شناخته می‌شود و از چند سازه اصلی ساخته می‌شود. یکی فعل اصلی که در زبان‌های بررسی شده به شکل مصدر، اسم مصدر، صفت فعلی حال و گاهی صرف حال ناکامل است؛ دوم فعل ربطی «هست» یا «بودن» که به دیگر سازه‌های این

ساخت یا به سازه دیگری در جمله پی‌بست می‌شود؛ سوم حرف اضافه‌ای که حالت مکانی را بیان می‌کند، یا حالت غیرمستقیم که نشان‌دهنده حالت مکانی نیز هست. در برخی گونه‌ها این حرف اضافه مکانی حذف شده، یا حالت غیرمستقیم به کار نمی‌رود، و مفهوم مکانی با فعل ربطی بیان می‌شود. در برخی از زبان‌های بررسی شده مانند تالشی، گیلکی، هورامی و گونه‌هایی از تاتی سازه دیگری هم ممکن است افزوده شود و آن اسم یا صفتی از یک فعل حالتی است که بیشتر kâr «کار» و در هورامی xarik «در حال انجام، مشغول» است که نقش آن بیان حالت انجام کار در این ساخت است، با این هدف که تداوم یا درجریان بودن فعل را نشان دهد.

منابع

- رضایتی کیشه‌خاله، م. ۱۳۸۶. *زبان تالشی، توصیف گویش مرکزی*. گیلان: فرهنگ ایلیا.
- سبزعلی پور، ج. ۱۳۸۹. *زبان تاتی، توصیف گویش تاتی رودبار*. گیلان: فرهنگ ایلیا.
- مرتضوی، م. ۲-۱۳۴۱. «فعل در زبان هرزنی»، *نشریه دانشکده ادبیات دانشگاه تبریز*، (۶۳): ۴۵۳-۴۸۸ و (۶۴): ۶۱-۹۶.
- مطلبی، م. ۱۳۸۵. *بررسی گویش رودباری، رساله دکتری فرهنگ و زبان‌های باستانی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی*.
- مطلبی، م. و عباسی دمشهری، ر. ۱۳۸۹. «صرف فعل در گویش مینایی»، *مطالعات ایرانی*، ۹ (۱۸): ۲۸۳-۳۰۶.
- Asatrian, G. 1995. "Dimli", in Yarshater, E. (ed), *Encyclopædia Iranica*, VI/4, 405-411.
- Baker, M., A. & Mengal A. 1969. *A course on Balochi, Vol. I*, Montreal: Institute of Islamic Studies, McGill University.
- Bybee, J., Perkins, R. & Pagliuca, W. 1994. *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect, and Modality in the Languages of the World*. The University of Chicago press.
- Bybee, J. L., & Dahl, Ö. 1989. "The creation of tense and aspect systems in the languages of the world", *Studies in language*, 13-1: 51-103.
- Comrie, B. 1985. *Aspect*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ebert, K.H. 2008. "Progressive markers in Germanic languages". In Ö. Dahl (ed.) *Tense and aspect in the languages of Europe*, pp. 605-654. De Gruyter Mouton.
- Jahani, C., & Korn, A. 2009. "Balochi", in G. Windfuhr, (ed), *The Iranian Languages*, 634-692, London: Routledge.

- Kroeger, P. R. 2005. *Analyzing Grammar: An introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MacKenzie, D. N. 1966. *The Dialect of Awroman*. København: Ejnar Munksgaard.
- MacKenzie, D. N. 1987. "Avromani". in E. Yarshater (ed.) *Encyclopedia Iranica*, Vol. III, Fasc. 1, 111-112
- Paul, L. 1998. "The Position of Zazaki among West Iranian Languages". In N. Sims-Williams (ed.), *Proceedings of the Third European Conference of Iranian Studies held in Cambridge, 11th to 15th September 1995. Part I: Old and Middle Iranian Studies*, 163-177. Wiesbaden: Ludwig Reichert.
- Rastorgueva, V.S. et al 2012. *The Gilaki Language*, English translation by Ronald Lockwood, Upsala: University of Upsala.
- Todd, T. L. 1985. *A Grammar of Dimili also known as Zaza*, Ann Arbor: Michigan state University, rep. Electronic Publication, 2008.
- Yarshater, E. 1969. *A grammar of Southern Tati*, The Hauge, Paris: Mouton.
- Yarshater, E. 2007. "The Tati Dialect of Karingân", in M. Macuch, M. Maggi and S. Sundermann (eds.), *Iranian Languages and Texts from Iran and Turan, Ronald E. Emmerick Memorial Volume*, 443-461, Wiesbaden.
- Yarshater, E. 2005. "The Tati Dialect of Kalâsur", in D. Weber (ed), *Languages of Iran: Past and Present, Iranian Studies in Memoriam David Neil MacKenzie*, 269-283, Wiesbaden.
- Yarshater, E. 1960. "The Tati Dialect of Kâjal", *BSOAS*, 2(23): 257-268.
- Yarshater, E. 1959. "The dialect of Shahrud (Khalkhal)", *BSOAS*, 1(22): 52-68.

روش استناد به این مقاله:

طاهری، ا. ۱۴۰۰. «درباره ساخت ویژه‌ای برای نمود درجریان در برخی زبان‌های ایرانی»، *زبان فارسی و گویش‌های ایرانی*، ۲(۱۲):

DOI:10.22124/plid.2022.20687.1564 .۲۸-۷

Copyright:

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to *Zaban Farsi va Guyeshhay Irani (Persian Language and Iranian Dialects)*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original work is properly cited.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی